
Nada NAJMAN

TO JE ONO ČEGA SE SEĆAM

Nada Najman (Neumann), rođena je 23. marta 1923. godine u Beogradu (kao Nadežda Winterštajn) od oca Pavla i majke Elze Vinterštajn, rođene Koen. Oba roditelja preminula su u SAD i sahranjena na jevrejskom groblju jugoslovenskih doseljenika. U Beogradu, Pavle Vinterštajn, advokat, bio je član Izvršnog odbora Saveza jevrejskih opština do 1941. U toj funkciji je obilazio prihvatne logore emigranata. Takođe, bio je jedan od vodećih članova B'nai-B'rith-a, dobrotvornog društva

Potpورا i drugih jevrejskih organizacija. Kada je telo dr Akeksandra Lichta, poznatog cioniste, bilo preneto u Izrael, Pavle Vinterštajn je bio delegiran u Izrael da kao predstavnik jugoslovenskih Jevreja u SAD prisustvuje sahrani. Elza Vinterštajn je bila aktivna članica Jevrejske organizacije Dobrotvor i svetske ženske cionističke organizacije Women's International Zionist Organization (WIZO).

Stariji Nadin brat, Aleksandar, rođen je 1921. u Beogradu, a preminuo je 1997. u SAD. Kao hemijski istraživač radio je u univerzitetskim naučnim ustanovama i industrijskim preduzećima.

Nada je u Beogradu živela od rođenja do bombardovanja grada, 6. aprila 1941. Bila je pri kraju osmog razreda Druge ženske gimnazije, ali je odmah po bombardovanju, zajedno sa porodicom, preko Sarajeva, Dubrovnika, Splita i Milana izbegla u Ženevu u Švajcarskoj. U međuvremenu je maturirala u Splitu, a diplomirala je na Školi za tumače (Ecole d'Interpretes) i na Fakultetu za ekonomske i

drustvene nauke (Faculte des Sciences Economiques et Sociales) na Ženevskom univerzitetu.

Živi u SAD od juna 1948. Radila je kao šef odeljenja u Institutu Međunarodnog obrazovanja (Institute of International Education) u Njujorku od 1948. do 1960, kada se sa mužem Olegom Orebićem, koji je umro 1970, preselila u Montkler, država Nju Džersi. U Montkleru je predavala francuski jezik u gimnaziji Montclair High School 27 godina. Godine 1974. udala se za Hermana Najmana (Neumann), rodom iz Beča. Iz prvog braka ima dvoje dece. Sada živi u Kaliforniji, u blizini dece i unučadi.

Godine 1941. bila sam đak Druge ženske gimnazije u Beogradu. To je bila poslednja godina mog gimnazijskog školovanja. Učila sam, svirala klavir, učila engleski i plesala do mile volje. Živeli smo u porodičnoj kući u Siminoj ulici 23, blizu Narodnog pozorišta, u Beogradu. Tridesetih godina se mnogo pričalo o nesigurnoj, zastrašujućoj političkoj situaciji u Evropi. Moj otac je bio advokat. Roditelji su mi bili obrazovani i ugledni ljudi. Pružali su utočište austrijskim i nemačkim izbeglicama u Beogradu. Zahvaljujući svojim vezama, otac je nekima od njih pomogao da dobiju privremenu dozvolu boravka. Profesor Herbert Elias i njegova žena, dr Ada Elias, koji su izbegli iz Beča, krili su se u našoj kući dok moj otac nije uspeo da za njih dobije privremenu dozvolu boravka, što im je omogućilo da ostanu u Beogradu dok nije stigla njihova imigraciona viza za SAD. Vrlo dobro se sećam poslednjih reči profesora Elijasa: „Geben Sie mir die Kinder“ (Dajte mi decu). Želeo je da povede moga brata i mene sa sobom u Sjedinjene Države. Međutim, moji roditelji su mu odgovorili da se to što se dogodilo u Austriji nikada neće dogoditi u Jugoslaviji.

Bili smo veliki patrioti i voleli smo svoju zemlju. Moj otac je bio jedan od vodećih članova B'nai B'rith a moja majka je bila aktivna u Svetskoj cionističkoj organizaciji žena (WIZO). Nismo iskusili antisemitizam, naročito ne u Srbiji. Nismo imali nameru da bežimo. Međutim, 27. marta 1941. godine pala je jugoslovenska vlada. Nemci su žestoko bombardovali Beograd 6. aprila 1941. godine.

Naš podrum je bio ojačan i odjednom pretrpan ljudima koji su se sklonili od bombi. Potpredsednik jugoslovenske vlade, profesor Slobodan Jovanović, živeo je u kući do nas. I on se sklonio u našem podrumu dok je grad goreo. Crveni krst je bio blizu i možda nas je to spasilo od direktnog pogotka. Moj otac je video da se ja veoma plašim. Posa-

dio me je pored sebe i držao me tako čvrsto da još uvek osećam njegove ruke oko sebe. Skamenila sam se.

Slobodan Jovanović je mom ocu bio profesor Ustavnog prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu i taj se odnos nastavio na dobrosusedski način. Za vreme jednog zatišja, Vlada je poslala kola da izvedu profesora Jovanovića iz grada. Kako su nacisti prvo hvatali mlade ljude, moja majka ga je zamolila da povede i mog brata sa sobom i da pošalje natrag kola po nas čim on bude bezbedan i van opasnosti. I on je to i učinio! Tako smo se moji roditelji i ja vozili bukvalno kroz plamen zapaljenog grada prema Avali, do najbliže železničke stanice. Ušli smo u jedan teretni vagon i tri dana i tri noći ostali u njemu sa mnoštvom drugih ljudi, bez hrane i vode. Putovali smo prema jugu, sve dalje od bombi koje eksplodiraju i nacista koji su okupirali zemlju.

Pavle i Elza Vinterštajn, otac i majka Nade Vinterštajn-Najman

Preživeli smo teške vazdušne napade u Sarajevu i celim putem do Dubrovnika, koji je, takođe, bio teško bombardovan. Skapavali smo od gladi i samo smo čudom preživeli. U Dubrovniku smo saznali od jednog izbeglice iz Beograda da moj brat nije mogao da ide zajedno sa potpredsednikom Jovanovićem, koji je bio evakuisan sa vladom za London, nego se vratio u Beograd, ne znajući ništa o roditeljima i meni. U Beogradu je morao da nosi žutu zvezdu sa oznakom „Jevrejin“ i radio je kao fizički radnik na ulici.

Moja majka je bila očajna. Jednog dana išla sam sa njom u jednu kafanu da se ogrejemo i popijemo čašu toplog čaja. Pošto je majka plakala, prišla nam je gospođa Job, sasvim nepoznata, hrišćanka. Kad je saznala za razlog očaja moje majke, gospođa Job je ponudila da pribavi lažne papire za mog brata kao da je on njen sin. Desilo se da je te večeri brat gospođe Job išao iz Dubrovnika za Beograd. Pod velikim rizikom poneo je te papire i predao mome bratu. Kad je sekretar moga oca, Rudolf Dasović, takođe hrišćanin, čuo kako moj brat treba da beži, ponudio je da ga prati do Dubrovnika, tako da se, ako ga nacisti uhvate u vozu, on zauzme za njega.

Naše ponovno okupljanje bilo je jako uzbudljivo. Kako može neko da uzvрати sva ona dobročinstva koja su učinili profesor Jovanović, gospodin Dasović, gospođa Job i njen brat? Samo Bog ili neka natprirodna sila može da ih nagradi.

Kad je najuža porodica bila opet zajedno, ja sam dobila malariju sa vrlo visokom temperaturom. Već narednog dana trebalo je da ustaše zauzmu Dubrovnik. Doktor Popov, koji je dijagnosticirao malariju, insistirao je da napustimo grad prvim brodom i otputujemo u Split, koji se nalazio u italijanskoj zoni. Mene su morali da nose, ali smo ipak izbegli.

Iznajmili smo dve nameštene sobe sa upotrebom kuhinje, u jednoj porodičnoj kući u predgrađu Splita, blizu obale. Vlasnici su, upravo pred naš dolazak, završili zidanje kuće i novac im je bio potreban. Gospodin Pavlović je bio skroman činovnik, a gospođa Pavlović je svakog dana u šest sati išla u crkvu. Održavala je kuću vrlo čisto i pevala operne arije dok je čistila prašinu. Njena kćerka Mira bila nam je osveženje. Tamo smo bili nekoliko meseci. Tu sam položila maturu kako bih mogla konkurisati za prijem na neki od univerziteta u Evropi.

Jednog dana moj otac je odveden u Upravu policije, gde su ga satima ispitivali. Pomislili smo da ga više nećemo videti. Međutim, pošto je bio pušten, odlučili smo da odemo u Švajcarsku, neutralnu zemlju, jer su Nemci tada imali dosta uspeha u ratnim i osvajačkim pohodima. Najbliži švajcarski konzulat bio je u Milanu, u Italiji. Mislili smo da tamo možemo dobiti vize. Baš u to vreme, moja majka je otkrila čvor u svojoj dojci i trebalo je da se podvrgne operaciji pod veoma primitivnim uslovima. Hranu smo dobijali na bonove. Crna berza je bujala. Katkad nismo znali kako ćemo doći do sledećeg obroka. Sprijateljili smo se sa dr Josom Rizmondom, a pogotovo sa njegovom ženom Ankom. Njegove usluge seljaci su plaćali jajima, buterom i ribom. Katkad smo dobijali hranu i preko Rizmondovih.

Italijanska okupacija je bila podnošljivija. Italijani su bili dobro namerni, za razliku od Nemaca. Njihovi sveštenici u crnim odorama igrali su fudbal s dečacima iz mesta. Mi smo dobijali izveštaje s fronta preko ljudi koji se nisu bojali da slušaju BBC. Vesti nisu bile dobre. Morali smo da idemo u Švajcarsku, ali kako?

Moja majka, koja nije govorila ni reči italijanski, povelala je našu gazdaricu, koja je mogla da komunicira na italijanskom, i otišla do „Prefetture“, najviše ustanove koju su osnovale italijanske okupacione vlasti. Nenajavljene, dve žene ušle su u ured prefekta i tražile četiri propusnice (lascio passare) za Milano. Moja je majka opisala naša strahovanja, rekavši da smo Jevreji. Prefekt je bio dirnut njenim suzama i njenom iskrenošću i obećao je da će videti šta može da učini. Nekoliko nedelja kasnije, stigle su propusnice i nas četvoro bili smo u mogućnosti da se legalno ukrcao u brod za Trst, što je u tim danima bilo skoro nemoguće za Jevreje. Stalno smo bili pod prismotrom policije, što je bilo ponižavajuće, ali neizbežno.

Iz Trsta smo vozom pošli za Milano, gde smo iznajmili dve sobe u pansionu „Durini“, preko puta Toskaninijeve kuće a iza katedrale Duomo. Detektivi su nas pažljivo pratili. Morali smo redovno da se javljamo policiji. U pansionu smo se sprijateljili s Alfredom Piconijem, direktorom „Banca Nazionale del Lavoro“. On je redovno slušao BBC i svakodnevno nas izveštavao šta se dešava na frontu. U to vreme nismo znali da je on bio sekretar blagajne italijanskog pokreta otpora.

Nekoliko puta smo tražili vize u švajcarskom konzulatu, ali smo svaki put bili odbijeni. Nacisti su tražili od italijanske vlade da preda sve Jevreje. Italijani su odbili da predaju svoje Jevreje, ali nisu mogli da zaštite strane Jevreje kao što smo bili mi.

Moja majka se ponovo razbolela. Zvali smo doktora koji je utvrdio da ima grip, ali nam je sugerisao da što pre ilegalno pređemo švajcarsku granicu. Poznao je dvojicu krijumčara koji bi nas preveli preko granice za priličnu svotu novaca. Tada smo živeli od zlatnika koje smo poneli iz Beograda. Nešto nam je još bilo preostalo pa smo pristali. Međutim, saveznici su žestoko bombardovali Milano i odlučili smo da odemo u Fiume Latte, na jezeru Como (Como).

Moj brat je rekao da treba da ode u Milano da vidi nekog prijatelja. Ubrzo se vratio i rekao da je doktor želeo da se nađemo idućeg popodneva, u jednoj kafanici u Komu. Tamo smo sreli naše vodiče i platili traženu sumu.

Moji roditelji, koji nikad nisu uživali u sportu ili u planinarenju, nisu shvatali težinu poduhvata. Vodiči su nas prvo doveli do jednog seoskog domaćinstva i sakrili nas u štali. Dali su nam nešto hrane i, u devet sati uveče, skinuli nam cipele, zavili nam noge u krpe, uzeli naše rance na svoja leđa i izveli nas iz štale. Bila je prekrasna noć. Još su mi pred očima pun mesec i sjaj zvezda. Maleni puteljak, gde je bilo mesta samo za dve noge bio je ravan. Moji roditelji su prošaputali kako će biti lako da se ide. Bilo je to 4. marta 1942. godine.

Aca i Nada Vinterštajn, brat i sestra iz dečaćkih dana u Beogradu

Hodali smo, hodali i hodali. Put je bio veoma uzak. S vremena na vreme, ukazivale su se provalije s desne ili s leve strane. Jedan vodič je bio ispred nas, drugi iza. Kako smo napredovali, tako je bilo sve više i više snega. Sa svakim korakom sneg je bio sve dublji. Katkad nam je dosezao do kolena. Bilo je mnogo leda, ali se nismo klizali zbog krpa kojima su bile obavijene naše noge. Planine su izgledale kao veličanstvena pozorišna scena. Bile su tihe – kao da su htele da nam kažu da čuvaju tajnu našeg bekstva, jer je to bilo pitanje života i smrti. Jedva smo čuli sopstvene korake. S vremena na vreme zastajali smo da uhvatimo dah. Postepeno smo se penjali i vazduh je postajao sve ređi. Više se nisam bojala. Mislila sam da su nacisti daleko. Znala sam da ćemo uspeti. Pomisao da bismo mogli biti uhvaćeni nije mi pala na pamet. Bivalo je sve više provalija i sve opasnijih staza. Moj otac je disao sve teže, čak je hteo da odustane! Želeo je da mi podemo napred i da ga ostavimo da umre u gudurama. Ne sećam se šta sam odgovorila, ali nikad neću zaboraviti pogled u njegovim očima. Gledao je pravo u mene.

u moje oči koje su mu s ljubavlju govorile da mora da živi zbog sebe, zbog nas i zbog budućnosti.

Zastajkivali smo sve češće. Nakon hodanja od, po prilici, devet časova, vođiči su nam pokazali jedan kameni znak. Na jednoj strani bilo je uklesano „Italija“, a na drugoj „Švajcarska“. Verovali smo da smo sigurni. Vođiči su rekli da oni ne mogu više sa nama, da možemo da skinemo krpe sa naših nogu i da idemo prema svetlu u dolini. Jedna kola sa šoferom će nas čekati kod seoske pekare. Oprostili smo se od naših spasilaca, koji su nam predali našu bednu imovinu. Ništa nije nedostajalo. Mogli su nas opljačkati, pa čak i ubiti a da o tome niko ništa ne bi znao. Roditelji i brat su seli. Ja sam rasekla krpe sa njihovih zaleđenih nogu i trljala ih dlanovima. Na jedvite jade navukli su cipele pa smo polako krenuli prema svetlu. Nalazili smo se u jednom švajcarskom selu, blizu Lugana.

Šofer nas je doveo do železničke stanice, gde smo kupili vozne karte za Ženevu, u kojoj smo imali prijatelje.

Ćutali smo satima dok majka nije progovorila. Pohvalila je moje nastojanje da izvučem oca iz depresije i tako mu spasem život. Mnogo sam volela svog oca.

U Ženevi smo prenoćili u kući Mike Pinta, koji se obogatio uvozeći živinu iz Jugoslavije u Švajcarsku. Otišla sam da se okupam u toploj vodi, ali sam bila toliko ukočena da sam jedva hodala. Otac je poznao jugoslovenskog ambasadora u Bernu, gospodina Jurišića. Kad mu je telefonirao i rekao da smo ilegalno prešli švajcarsku granicu, rekao je da treba da dođemo u Bern kako bi nam pomogao da legalizujemo naš boravak u Švajcarskoj. Zato smo otišli na železničku stanicu u Ženevi da uhvatimo voz za Bern. Naravno, nismo izgledali kao obični švajcarski građani. Jedan policajac federalne policije zaustavio nas je i tražio isprave. Predali smo mu naše jugoslovenske pasoše, čija je važnost istekla. Bilo je jasno da smo bili ilegalne izbeglice, pa smo odvedeni kolima sa rešetkama na prozorima u policiju. Jecala sam govoreći da smo mi pošteni svet. Bili smo odvedeni u školu „Les Charmilles“ pretvorenu u privremeni izbeglički logor. Tokom cele noći, unakrsno su nas ispitivali. Mnoge izbeglice su vraćene natrag preko granice koju su ilegalno prešli. To se i nama moglo desiti. Međutim, policija je bila u stanju da se, nakon nekoliko dana, uveri da imamo račun u švajcarskoj banci i da s tim možemo da živimo i da imamo dobre veze koje je moj otac uspostavio još kao mlad čovek, dok je studirao i radio u toj zemlji.

Dok smo bili u „Charmilles“, spavali smo na vrećama punjenim slamom, poređani kao sardine u praznoj učionici. Bilo je mnogo plača, stresova i straha među izbeglicama iz Evrope. Inače, s nama su postu- pali dobro. Jednog dana, čovek zadužen za kupovanje hrane za logor pitao me da li bih želela da mu pomognem pri kupovini. Bila sam pre- srećna što ću izaći napolje bar na nekoliko sati. Na povratku u logor poveo me u jednu kafanu. Na moje veliko iznenađenje, vlasnik Randel je bio Srbin, koga je Crveni krst doveo u Švajcarsku za vreme Prvog svetskog rata. Njega su usvojile dve drage, neudate žene i on se više nikad nije vratio u Jugoslaviju. Randel je bio velikodušan. Dozvolio je da jedem šta god sam želela i dao mi mnogo kolača i sve moguće vr- ste slatkiša da ponesem u logor za ostale izbeglice.

Čim je federalna policija otklonila sumnje prema mojoj porodici, bili smo oslobođeni, ali je moj brat zadržan sa ostalim mlađim muškar- cima. Morali smo da odsednemo u jednom od najskupljih hotela „La Residence“ jer je turistička privreda vrlo loše stajala, pa su brojni ho- teli bili zatvoreni. Majka je opet pala u jedno od svojih očajanja. Jed- nog jutra, neki vrlo lepi katolički sveštenik priključio se u hotelu mo- jim roditeljima. Obećao je da će izvući moga brata iz logora. I – to je učinio. Moji su roditelji odmah darivali njegovu crkvu jer su bili sreć- ni što je brat opet bio slobodan.

Počeli smo da vodimo više ili manje normalan život. Bili smo u mogućnosti da iznajmimo stan u jednoj lepoj stambenoj četvrti.

Saveznici su nastavili da bombarduju severnu Italiju. Njihovi avioni su leteli iznad Ženeve, a mi smo stajali na balkonima i bez straha posmatrali kako lete iznad naših glava, znajući dobro da neće bombardovati neutralnu Švajcarsku. Svakodnevno smo slušali švaj- carski radio i BBC.

Na nesreću, nacisti su u blizini Beograda ubili skoro celu moju porodicu. Najbliži prijatelji mojih roditelja, Matilda i Majer Pinkas, koje sam jako volela, takođe su bili stradali. Moji roditelji su bili vrlo strogi i, kad sam kao dete imala neki problem, odlazila bih mom čika Majeru, koji je odavao utisak nekog starog mrzovoljca, ali je bio uistinu nežan; kad god mi je bilo potrebno, ohrabrivao me je raz- umevanjem.

Brat i ja smo bili primljeni na univerzitet u Ženevi, gde su sva pre- davanja i ispiti bili na francuskom jeziku. Oboje smo diplomirali, brat hemiju, a ja na Školi za prevodioce Fakulteta za ekonomske i društve- ne nauke.

Za nas je bilo apsolutno nemoguće da budemo punopravno zaposleni jer je Švajcarska odbijala da da radne dozvole ljudima poput nas. Otac je kao dobrovoljac radio za Međunarodni Crveni krst, snabdevajući jugoslovenske ratne zarobljenike u Nemačkoj paketima sa hranom i drugim potrepštinama. Verujem da se dobro sećam da je Stanislav Vinaver, jedan od ratnih zarobljenika, tražio pianino i moj otac ga je obezbedio.* Vinaverovo izvanredno sviranje na klaviru bilo je moralni podstrek za ratne zarobljenike. Moja majka je vodila domaćinstvo i pomagala izbeglicama koje su došle posle nas. Jedan od prvih ratnih zarobljenika, oslobođen iz Nemačke, koji je došao u Švajcarsku krajem Drugog svetskog rata, bio je Vladimir Simić. On je kratko bio kod nas u Ženevi pre nego što se vratio u Jugoslaviju.

Bili smo presrećni kad smo, 1948. godine, nakon četvorogodišnjeg ispitivanja, dobili useljeničku vizu za SAD. Tada je počeo za nas trajno stvaralački život.

* Pavle Vinterštajn je verovatno to uspeo da sprovede u okviru rada u Međunarodnom Crvenom krstu organizujući pomoć ratnim zarobljenicima (prim. red.).